

Ders 13 Сын атоочтун категориялары

Sıfatın kategorileri, kelime türü olarak yalnızca ona ait olan gramer ekleri ve semantik değişim imkanlarıdır. Onlar:

- 1) Sıfatın dereceleri
- 2) Sıfatın zıt ve eşanlamlıları

Сын атоочтун даражалары

Kırgızcada sıfatın dört derecesi vardır:

1. Жай даража
2. Салыштырма даража
3. Күчөтмө даража
4. Басайтма даража

Жай даража (Yalın derece)

Sıfatın Yalın derecesi bütün vasıf sıfatlarının başlangıç şekli yalın derecedir. Bu derece ismin herhangi vasfını leksik anlamında hiç kıyaslamadan, kuvvetlendirmeden ifade eder. O nedenle gramer yönünden herhangi ek veya kuvvetlendirme morfemi almaz. Örneğin: *ак, терең, кооз, жаш, узун, түз, жука, ысык* vb.

Салыштырма даража

(-ЫрААК) - (daha+sıfat)

Sıfatın bu derecesi, bazı nitelik ve vasıfların farklı nesnelere farklı ölçüde olduğunu göstermek için kullanılır. Bu yolla vasıflar birbiriyle kıyaslanır. Kırgızcada kıyaslama birkaç yolla yapılır.

1. Kelime köküne *-ЫрААК* eki eklenerek. Türkçe anlamı “daha”. Kıyaslama genelde iki kelime arasında gerçekleşir ve kıyaslanmakta olan iki kelimenin ilki Yalın halinde olup, sondakisi Çıkma hali ekini (-дан) alması gerekir:

<i>Лимон апельсинден кычкылыраак.</i>	Limon portakaldan daha ekşi.
<i>Измир Анкарадан коозураак.</i>	İzmir Ankara’dan daha güzel.
<i>Бегай Гүлайдан узунураак.</i>	Begay Gülay’dan daha uzun.
<i>Биздин жолдор силердикинен түзүрөөк.</i>	Bizim yollar sizinkinden daha düzgün.

2. *-ыраак* eki bazen *көрө, караганда* “göre”, *салыштырганда* “kıyasla”, “nazaran” gibi son çekim edatlarından sonra gelerek de kıyaslama yapar:

Мен ага сага караганда жакыныраакмын.

*Кофеден көрө чай дагы пайдалуураак.
Түркия Кыргызстанга караганда чоңураак.
Кымыз айранга караганда суюгураак.
Биздин класс силердикине салыштырганда кененирээк.
Сенин бөлмөң меникине салыштырганда жылуураак.*

-*ЫрААк* eki ünlü uyumuna tabii olan bir ektir ve (-ыраак, -ирээк, -ураак, -үрөөк) gibi dört varyantı geliştirmiştir. Kelime ünlü ses ile bitiyorsa, ekin ön sesi düşer.

кара	+ -ыраак	кара-раак	‘daha siyah’
чоң	+ -ыраак	чоң-ураак	‘daha büyük’
кең	+ -ыраак	кең-ирээк	‘daha geniş’
түз	+ -ыраак	түз-үрөөк	‘daha düz’ vb.

Türkiye Türkçesinde de **-rak** eki mevcut olup, daha çok küçültme anlamlı sıfatlarda kullanılır. Ancak sayılı sıfatlara getirilebilen bu ek, eskiden şimdiki Kırgızcada olduğu gibi bir kıyaslama eki olduğu sanılıyor¹. Türkçede **-rak** şu sıfatlarla görülür: *kısarak, ufarak, küçürek, acıarak, ekşirek, gökrek, siyahrak*.

Күчөтмө даража

Sıfatın bu derecesi, herhangi bir niteliğin nesnede yoğun veya en yüksek ölçüde olduğunu göstermeye yarar. Bu derecedeki kuvvetlendirme ya da pekiştirme birkaç yolla yapılır.

1. *эң, аябай, абдан, өтө* “çok”, *болушунча* “olabildiğine”, *укмуш, укмуштай* “müthiş”, *чылк, чымкый* “sırf”, “saf”, *таза* “çok”, *эбегейсиз* “kocaman”, “devasa”, *ашкан* “fazlasıyla”, *таптакыр, таза, таптаза* “tamamıyla”, “büsbütün”, “tamtakır” vb. pekiştirme edatları ile.

Биздин айылдын эң карысы - менин чоң атам.

Асел жүзүнө куп жарашкан чымкый кызыл жоолук салынып алыптыр.

Дайырды таптакыр жаман жигит дешим туура болбос.

Атаевдин баласы чылк орусча сүйлөйт экен, бечара таенеси бир да сөзүн түшүнө албаптыр.

Нуржан эжесине укмуш кооз чыныларды сатып берди.

2. Kırgızcada pekiştirme sıfatları kısaltılmış tekrarı ile de yapılır. Bu durumda sıfat kökünün kısaltılmış ilk hecesi /p/ sesi ile kapatılır, tekrarı ise tam getirilir (*ка-п-кара, чо-п-чоң*). Türkçede ise aynı usul pekiştirme sıfatın ilk hecesi /s/, /m/, /p/, /t/ sesleriyle kapatılıp tekrarının tam getirilmesi suretiyle yapılır. Türkiye Türkçesinde bu tür pekiştirmeye “benzer hece katkısı” adı verilmiştir².

¹ Banguoğlu T., *Türkçenin Grameri*, s.351.

² A.g.e., s.348

<i>таза</i>	<i>таптаза</i>	“te <u>r</u> temiz”
<i>кызыл</i>	<i>кыпкызыл</i>	“k <u>i</u> pkırmızı”
<i>тоголок</i>	<i>топтотолок</i>	“y <u>u</u> syuvarlak”
<i>сулуу</i>	<i>супсулуу</i>	“g <u>ü</u> zeller güzeli”
<i>узун</i>	<i>упузун</i>	“u <u>p</u> uzun”
<i>жашыл</i>	<i>жапжашыл</i>	“yem <u>y</u> eşil” vb.

3. Kısaltılmadan yapılan tekrarlar da sıfatlarda kuvvetlendirme meydana getirir:

<i>майда-майда балдар</i>	“ufak ufak çocuklar”
<i>узун-узун аңгемелер</i>	“uzun uzun hikayeler”
<i>кызык-кызык оюндар</i>	“ilginç ilginç oyunlar”
<i>түркүн-түркүн кездемелер</i>	“çeşit çeşit kumaşlar” vb.